

dr hab. Adam Hibszer
Katedra Geografii Fizycznej
Wydział Nauk o Ziemi
Uniwersytet Śląski

2018-05-08

Sosnowiec, 24.04.2018

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. Eweliny Mocior

pt. „*Potencjał poznawczo-edukacyjny krajobrazu wybranych obszarów województwa małopolskiego i jego wykorzystanie w świetle koncepcji usług ekosystemowych*”,
przygotowanej w Zakładzie Geografii Fizycznej Instytutu Geografii i Gospodarki
Przestrzennej na Wydziale Geografii i Geologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
pod kierunkiem prof. dr hab. Krystyny German

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska jest dziełem pokaźnym i ambitnym, którego przygotowanie wymagało dużego nakładu pracy. Obejmuje ona 240 stron wydruku komputerowego, w tym 199 stron właściwego tekstu wzbogaconego 25 tabelami, 32 rycinami, 49 fotografiami, 25 stron bibliografii składającej się z 469 pozycji cytowanej literatury (w tym wiele prac obcojęzycznych – głównie w języku angielskim), 27 pozycji źródeł internetowych (2 strony), 10 stron spisów rycin i tabel, oraz 2 strony streszczenia w języku angielskim. Ponadto jako odrębne załączniki dołączono 2 kwestionariusze ankiet oraz 87 map (z numeracją od 1-15).

W opracowaniu zostało wyróżnionych 8 rozdziałów, które można pogrupować w trzy zasadnicze części, z których pierwszą (I.), obejmującą rozdziały 1-3 określić można jako teoretyczno-metodologiczną, drugą (II.) z rozdziałami 4-6 – empiryczną oraz trzecią (III.) obejmującą rozdziały 7 i 8 – syntezą.

W części I., po wstępie (rozd. 1), w którym omówiono problematykę badawczą, z uzasadnieniem podjęcia badań, przedstawiono cele pracy, obszar badań na tle jednostek podziału fizycznogeograficznego, zastosowane metody, oraz stan dotychczasowych badań; w rozdziale 2. zostały omówione (zdefiniowane) dwa podstawowe pojęcia, których dotyczy opracowanie tzn. potencjał krajobrazu i usługi ekosystemowe (krajobrazowe) z miernikami ich oceny według różnych autorów. Tę część kończy rozdział 3. zawierający charakterystykę środowiska przyrodniczego trzech obszarów objętych badaniami – rejon: Krakowa, Tarnowa

i Nowego Sącza. Pierwsza część w sposób klarowny prezentuje koncepcję badawczą rozprawy doktorskiej tj. poprawne postawienie problemu badawczego, dobór odpowiednich materiałów źródłowych, wybór oraz opis obszarów testowych do oceny potencjału poznawczo-edukacyjnego, pozwalających na rozwiązanie sformułowanego problemu, oraz zasadny dobór metod analizy zgromadzonych materiałów.

Część II. pracy – empiryczna, najobszerniejsza, obejmuje kolejne trzy rozdziały (4, 5 i 6). Zawierają one analizę bogatych materiałów zebranych przez Autorkę w trakcie badań (w tym badań ankietowych w szkołach). W tej części realizowane są postawione we wstępie cele, zogniskowane wokół trzech zagadnień: 1/ potencjału poznawczo-edukacyjnego krajobrazu badanych obszarów, 2/ możliwości i ograniczeń wykorzystania potencjału poznawczo-edukacyjnego krajobrazu w dydaktyce, oraz 3/ edukacyjnej usługi krajobrazowej.

Syntetyzująca, III część rozprawy doktorskiej zawiera dyskusję wyników dotyczących uwarunkowań zróżnicowania potencjału poznawczo-edukacyjnego badanych obszarów, wykorzystania potencjału poznawczo-edukacyjnego krajobrazu w szkołach oraz ocenę zastosowanych metod. Całość wieńczy rozdział 8. z wnioskami.

Przedstawiony układ rozprawy doktorskiej oceniam jako w pełni logiczny, poprawny i zasadny z punktu widzenia podejmowanej problematyki.

Podjęcie badań naukowych potencjału poznawczo-edukacyjnego krajobrazu i jego wykorzystania w praktyce na przykładzie wybranych obszarów Małopolski uważam za bardzo ważne i aktualne z merytorycznego i praktycznego punktu widzenia. Rozprawa doktorska osadzona w nurcie badań geograficznych, ukazująca ocenę tego potencjału w świetle koncepcji usług ekosystemowych zasługuje na uwagę i uznanie.

Przystępując do szczegółowego omówienia opracowania pani Eweliny Mocior należy stwierdzić, że wykorzystane w badaniach dwa kwestionariusze ankiet spełniają wymagania poprawności merytorycznej. Zgromadzone materiały źródłowe oceniam jako wiarygodne i wystarczającym stopniu umożliwiające realizację celów merytorycznych rozprawy.

Na uwagę zasługuje podkreślenie już we wstępie opracowania znaczenia edukacji przyrodniczej w kształtowaniu postaw i zachowań współczesnego społeczeństwa. Autorka dostrzega możliwości wykorzystania wartości krajobrazu, jego poznawczych i edukacyjnych walorów, na zajęciach prowadzonych w terenie, zarówno w ramach edukacji formalnej, jak i nieformalnej. [Krajobraz jest tu definiowany za Richlingiem jako system złożony z wzajemnie powiązanych i wzajemnie na siebie oddziałujących elementów środowiska przyrodniczego, przekształconych w rezultacie działalności człowieka]. Przywołując zapisy

tw. „starej” podstawy programowej przedmiotu geografia oraz wypowiedzi wielu autorów, ukazujące znaczenie terenowej edukacji przyrodniczej w kształtowaniu prośrodowiskowych postaw społecznych, Autorka uzasadnia konieczność prowadzenia takiej formy edukacji. Wpisuje się tym samym w najbardziej aktualne trendy szkolnej edukacji geograficznej – wyrażone w założeniach nowej podstawy programowej z geografii w reformowanej polskiej szkole. Świadoma słabego rozpoznania przez nauczycieli wartości miejsc i obiektów fizycznogeograficznych, znajdujących się w niedalekiej odległości od szkoły, zwłaszcza na obszarach miejskich i podmiejskich, uzasadnia konieczność lepszego poznania takich miejsc i zbadania ich potencjału poznawczo-edukacyjnego.

Istotne z punktu widzenia podjętych celów pracy jest opisanie walorów poznawczo-edukacyjnych krajobrazu badanych obszarów (typów obiektów przydatnych w edukacji przyrodniczej), oszacowanie możliwości i ograniczeń wykorzystania potencjału poznawczo-edukacyjnego krajobrazów (w tym różnych rodzajów dostępności: komunikacyjnej, prawnej, fizycznej, ekonomicznej, dostępności informacji; istniejących ścieżek i szlaków turystycznych oraz bezpieczeństwa uczestników zajęć w terenie). Ta część opracowania została wykonana bardzo rzetelnie, bez zarzutów. Dowiadujemy się z niej m.in., że rejony Krakowa, Tarnowa i Nowego Sącza cechują się dużym zróżnicowaniem krajobrazu, co potwierdza liczba wydzielonych typów i podtypów obiektów fizycznogeograficznych. Duży wpływ ma na to urozmaicenie rzeźby terenu, gęstość wód powierzchniowych oraz występowanie odsłoneń geologicznych. Ważna konstatacja wynikająca z badań: georóżnorodność oraz widoczność większości elementów środowiska przyrodniczego wpływa na zróżnicowanie potencjału poznawczo-edukacyjnego. Po uwzględnieniu dostępności, potencjał poznawczo-edukacyjny większości ocenianych obiektów został zredukowany, co pokazuje, że dostępność komunikacyjna, prawna, fizyczna, ekonomiczna i informacyjna, obecność infrastruktury turystyczno-edukacyjnej, a także bezpieczeństwo uczestników, znacząco wpływa na możliwości wykorzystania tego potencjału na badanych obszarach. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż uzyskane wyniki mogą być wykorzystane zarówno przez nauczycieli prowadzących z uczniami zajęcia terenowe, organizatorów takich zajęć dla szkół, indywidualnych turystów; zaś sporządzone przez Autorkę mapy potencjału poznawczo-edukacyjnego mogą być przydatne w planowaniu przestrzennym do optymalizacji użytkowania terenu np. przy tworzeniu ścieżek przyrodniczych lub zakładaniu ośrodków edukacyjnych.

Równie wartościowe są wyniki przedstawione w kolejnej części pracy, dotyczące tzw. edukacyjnej usługi krajobrazu województwa małopolskiego na przykładzie badanych szkół ponadgimnazjalnych. W odróżnieniu od potencjału poznawczo-edukacyjnego, odzwierciedla ona rzeczywiste wykorzystanie walorów środowiska geograficznego w czasie wycieczek i zajęć terenowych. Wyniki badań pozwalają na wyprowadzenie jednoznacznych wniosków dotyczących aktywności nauczycieli geografii ze swoimi uczniami w terenie. A te, jak się okazuje nie są zadawalające. Z przeprowadzonych badań wynika, że niewiele ponad połowa uczniów uczestniczyła co najmniej raz w wycieczkach i zajęciach terenowych; zajęcia w terenie nie są więc powszechną formą nauczania geografii. Rzadko organizowane są lekcje terenowe w pobliżu szkoły, mimo wysokiego potencjału wielu znajdujących się tam obiektów fizycznogeograficznych. Zajęcia terenowe odbywają się w miejscach o najwyższym potencjale z uwzględnieniem dostępności we wszystkich jej aspektach oraz w miejscach o umiarkowanym potencjale, ale korzystnej lokalizacji względem szkoły. Ponieważ zarówno nauczyciele jak i uczniowie dostrzegają wiele korzyści z uczestnictwa w zajęciach geograficznych poza klasą lekcyjną, pożądane jest ich upowszechnianie; konieczne jest też poznawanie potencjału poznawczo-edukacyjnego krajobrazów, zwłaszcza obszarów miejskich i ich okolic.

Problemem natury merytorycznej wszystkich tego typu prac naukowych jest kwestia reprezentatywności badań ankietowych oraz zakres wypracowanych uogólnień. Pod tym względem Doktorantka starała się ten problem rozwiązać w sposób racjonalny i naukowo uzasadniony. Podzielam Jej punkt widzenia i pozytywnie oceniam podjęty w tym zakresie wysiłek.

Generalne uwagi o ocenianej pracy (tzw. mocne strony):

- Tytuł rozprawy jest zgodny z jej treścią;
- Konstrukcja opracowania jest poprawna;
- Określenie przedmiotu badań, objaśnienie stosowanych pojęć i metodologii jest jasne i trafne;
- Cele sformułowane przez Doktorantkę zostały zrealizowane;
- Autorka pracy wykazała się uporządkowaną wiedzą teoretyczną;
- Badania stanowią oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Problem podjęty w rozprawie, jak i jego opracowanie oraz przeprowadzone analizy są innowacyjne.
- Doktorantka wykazała się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej;
- Całość opracowania cechuje poprawność językowa i poprawność w wyciąganiu wniosków.

Obowiązki recenzenta nakazują ukazanie nie tylko walorów, ale także uchybień ocenianej pracy (tzw. słabe strony). Do tych ostatnich należą:

- niepoprawne nazywanie „zagadnieniami” wymagań szczegółowych (treści nauczania) z podstawy programowej. Błąd terminologiczny z zakresu dydaktyki został wprowadzony do tabeli 2 (s. 13) w części wstępnej opracowania i konsekwentnie powielany we wszystkich jej częściach (także na mapach). Zatem niepoprawne jest pisanie „Zagadnienia możliwe do omówienia w niektórych miejscach (lub) na dowolnym terenie”. Właściwe sformułowanie powinno brzmieć: „Wymagania osiągnane przez ucznia”. To zasadnicza różnica, która w innym kontekście stawia pracę nauczyciela z uczniem w szkole. Nauczyciel nie „omawia” zagadnień! Przynajmniej nie powinien tak robić. W myśl założeń podstawy programowej to uczeń przyswaja wiedzę i nabywa lub kształtuje swoje umiejętności. Odwrócenie tych czynności, niestety często spotykane w szkołach, jest przejawem krytykowanego ujęcia sejentystycznego i nauczania encyklopedycznego;
- potoczne używanie terminu „dydaktyka” zamiast „edukacja” lub „proces nauczania – uczenia się”. W rozprawie spotykamy się wielokrotnie ze stwierdzeniem: „ocena stopnia wykorzystania potencjału poznawczo-edukacyjnego (walorów poznawczych i edukacyjnych) w dydaktyce liceów”; lepiej napisać: w procesie nauczania lub nauczania - uczenia się, albo: w edukacji szkolnej itp.;
- w kwestionariuszu ankiety dla ucznia niepoprawna numeracja pytań (jest od 9 do 15, zamiast 1 do 7) oraz zwracanie się do osoby ankietowanej w liczbie mnogiej „Szanowni Państwo”;
- niewłaściwy dobór barwy zielonej na mapie 1 i 2 (oznaczenie w legendzie rezerwatu przyrody jest identyczne do warstwy <175 m n.p.m.);
- błędny podpis Ryc. 13 – jest Tarnów zamiast Nowy Sącz (s. 119), błędnie zastosowany termin „metodologicznych” zamiast „metodycznych” (s. 186);
- w kilku miejscach tekstu dostrzegłem także błędy literowe (s. 15, s. 16, s. 197), mapa nr 1.

Podsumowanie

Autorka recenzowanej rozprawy doktorskiej prawidłowo określiła zakres i cele badań. Wykazała się nie tylko wystarczającą umiejętnością poprawnego zebrania materiałów źródłowych z wykorzystaniem metody ankietowej, ale również dużą w tym zakresie krytyczną ich oceną oraz dobrą, dla realizacji celów, znajomością metod analizy. Przedstawiła rzetelnie przeprowadzony przegląd literatury przedmiotu, oparty na przestudiowaniu licznych

opracowań źródłowych. Osiągnęła znaczące merytorycznie wyniki badawcze. Pod względem formalnym praca przygotowana jest poprawnie. Biorąc to wszystko pod uwagę stwierdzam, że przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska spełnia wymogi ustawowe określone w artykule 13 ust.1 *Ustawy z dnia 14.03.2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*, i stanowi wystarczającą podstawę do ubiegania się przez jej Autorkę o tytuł doktora nauk geograficznych. Wnoszę o dopuszczenia mgr inż. Eweliny Mocior do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Adam Hibszer